

Пуковник **МИЛИСАВ ПЕРИШИЋ**

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

(Преглед ратних операција)

Књига I

Војноисториски институт ЈНА је, после вишегодишњег рада на научној обради војне историје, издао крајем прошле године I књигу овог значајног дела о Другом светском рату. Ова књига захвата догађаје који су се одиграли од Версајског уговора о миру, закљученог после Првог светског рата, до избијања Другог светског рата, као и све догађаје и ратне операције од 1 септембра 1939 до немачког напада на Совјетски Савез 22 јуна 1941.¹⁾

Издавањем овог дела Војноисториски институт попуњава велику празнину у нашој војној литератури, нарочито у документованим историским издањима у којима се досада јако оскудевало. За протеклих дванаест година од свршетка рата, поред многобројних мемоарских дела било је више писаца који су покушали да прикажу Други светски рат у целини, од којих помињемо: Фулера,²⁾ Типелскирха,³⁾ Шасена,⁴⁾ Герлица, Одхемса, Шага и Де Вирда, Сирила Фалса, Еди Бауера, Стратеџикуса и Ђиљџија. Али су дела ових писаца писана са специфичног националног аспекта, без довољно критичко-аналитичког метода обраде, те обилују недостацима, а нека и нетачностима и необјективношћу у излагању и оцени догађаја, нарочито у односу на учешће малих народа у прошлом рату. Међутим, при обради нашег дела *Други светски рат* аутори су применили критичко-аналитички метод, користећи: огромну архиву Института, све објављене службене и одабране приватне публикације, као и документа са суђења у Нирибергу и многа друга. За упоредно проучавање свих ових материјала, њихово проверавање и тачну реконструкцију догађаја било је потребно уложити много труда и имати воље и смисла за истраживачки историско-научни рад. Због оваквог начина утврђивања

¹⁾ Друга и трећа књига овог дела, које су у припреми, обухватиће остали ток рата до његовог завршетка — капитулације Јапана 2 септембра 1945. Њихову појаву треба очекивати идућих година.

²⁾ *The Second World War, 1939—1945*, by J. F. C. Fuller, 1949.

³⁾ Kurt von Tippelskirch, *Geschichte des Zweiten Weltkrieges*, 1951, Bonn.

⁴⁾ Преведен и издат код нас под називом *Историја Другог светског рата*, издање „Војног дела“, 1956.

објективне историске истине, као и због добре композиције, ово дело претставља, по нашем мишљењу, досада најбољи и најпотпунији рад о Другом светском рату који је објављен у нашој земљи. Поред ратних операција, које, разуме се, заузимају највише простора, у делу су у довољном обиму обрађена и друштвено-економска и политичка збивања која су била од утицаја како на почетак и ток рата тако и на његов завршетак. Иако је у наслову књиге назначено и у предговору наглашено, да су првенствено обрађене ратне операције, писци су пошли од правилне марксистичке поставке да је Други светски рат био друштвена појава, својствена класном друштву, те су у „Погледу догађаја који су претходили Другом светском рату“ (I поглавље) врло сажето и прегледно хронолошки дали ток важнијих политичких, друштвено-економских и војних збивања, која су утицала на заостравање постојећих супротности у капитализму. Осим тога, укратко је изложен и значај Октобарске револуције, као и њен утицај на јачање радничког покрета, класне борбе и народноослободилачких покрета у свету. Појава фашизма, његова идеологија и почетак агресије, дати су рељефно, јасно и документовано тако да се потпуно може прихватити констатација да је фашизам, рођен у крилу капитализма, уз помоћ и подршку најреакционарнијих снага, постао највећа опасност за мир у свету, јер је припремио и отпочео Други светски рат и наступао као ударна песница међународне контрареволуције. Подаци о економском развоју капиталистичких и колонијалних земаља, иако оскудни и непотпуни, ипак у довољној мери показују економске позиције капиталиста у колонијама и мандаторским земаљама, као и степен експлоатације поробљених народа.

С друге стране, читалац ће у овом поглављу наћи и податке о састанцима претставника западних сила и њиховом свесном жртвовању прво чехословачких а потом и пољских интереса, као и о претходним догађајима почев од Версајског уговора о миру и грешкама које су при његовом склапању почињене, па преко појаве фашизма, споразума у Минхену итд. до грешака пољске буржоазije, која уместо да се повеже са Чехословачком и Совјетским Савезом и заједно са њима организује одбрану од немачке агресије, лакомо граби Тјешин који јој Хитлер даје откидајући га од Чехословачке. Овим догађајима следеју сви остали, сређени хронолошким редом. После комадања Чехословачке, ствара се аутономна Словачка и Карпатска Украјина, што наговештава мрачну перспективу даљег парчања средњеевропских земаља. 15 марта 1939, немачке трупе упадају у Чехословачку, а после два дана (17 марта) Чехословачка и Моравска постају немачки протекторати. Италија, међутим, 7 априла врши инвазију Албаније и убрзо проглашава њено присаједињење. Затим долази питање Данцига и Коридора и неуспех западних сила да закључе уговор у Москви, док СССР закључује са Немачком 23 августа 1939 пакт о ненападању. Користећи овако повољну политичку ситуацију, Хитлер се баца свим снагама прво на Пољску, затим на

запад, да би се, после ликвидирања Балкана, бацио на исток. Али, сталан страх од неизбежног рата на два фронта све је јасније лебдео над Немачком и наговештавао губитак рата.

У поглављу у коме се говори о *организацији, формацији и наоружању армија зараћених страна* при ступању у рат дати су најпотпунији подаци о немачкој, италијанској и бившој југословенској војсци, док су подаци о Совјетској армији, услед недостатка званичних публикација, доста хипотетични и уопштени. Тачно је утврђено да је немачка војска при ступању у рат против Пољске имала 103 дивизије, од којих 86 пешадиских, 5 оклопних, 3 брдске, 4 моторизоване, 4 лаке и само 1 коњичку дивизију. Исто тако, наведени су бројни подаци о свим осталим оружаним снагама. Подаци о ваздухопловству и морнарици сваке земље били би много прегледнији да су сређени у виду прегледа. Но, нарочити недостатак овог одељка је у недовољној обради војних доктрина са којима су поједине државе ступиле у рат.

У обради *немачке агресије на Пољску* (III поглавље) веома детаљно су захваћене обостране припреме, планови и снаге, као и ток догађаја, што пружа могућност критичке анализе и извлачења поука. Али је овде, изгледа, требало детаљније обрадити и оне драматичне и тешке борбе опкољених пољских армија код Кутна и још више истаћи залагање и хероизам појединих пољских јединица, као и улогу и допринос становништва при одбрани Варшаве. Међутим, видно су истакнуте грешке и слабости пољског врховног командовања, у првом реду слабе припреме ратишта, неправилно груписање снага, рђаво организовано више командовање — без команди група армија, као и слаба попуњеност армије авионима и тенковима, које нису могли надокнадити коњички пукови ни својим најпожртвованијим јуришима.

Рат на Западном фронту (IV поглавље) обрађен је врло добро, а нарочито су дати детаљни подаци о непосредним припремама и фортификациском уређењу ратишта. Изношењем тачних и документованих података о јачини и распореду снага на Западном фронту у септембру 1939, попуњена је осетна празнина која је отежавала проучавање овог рата, јер се на основу раније објављених дела нису могли тачно утврдити јачина и распоред немачких снага, нити пак извршити анализа обостраних планова. Сем тога, видно је истакнуто слабо извођење офанзиве са ограниченим циљем у Сарској Области, којим је манифестована политика попуштања према Хитлеру и изгубљена веома повољна прилика да се енергичним продором на немачку територију укаже најефикаснија помоћ Пољској. Ова грешка је била утолико већа, што су савезничке снаге на Западном фронту у то време биле много пута надмоћније од немачких снага. Поред тога, ово је био и повољан моменат за употребу француске стратемиске авијације, али се Француска на то није одлучила, јер се, изгледа, још увек надала да ће моћи да избегне нежељени рат, па и по цену жртвовања свих других мањих земаља.

При обради *Совјетско-финског рата 1939—1940* (V поглавље) писцима су очевидно највише недостајали званични подаци зараћених страна, које, наравно, нису могли да попуне ни *Манерхајмови мемоари*. У овом рату, који је трајао 105 дана и завршио се победом Црвене армије, Совјети су претрпели губитке од 48.744 погинула и 158.863 рањена, док су финске оружане снаге изгубиле 66.406 људи. Овде је интересантно истаћи да је помоћ коју је капиталистички Запад у овој неравној борби пружио Финској, шаљући авионе и остало наоружање и муницију, уследила више из жеље да се од Финске створи погодна основица за напад на СССР него да се помогне Финској.

Операције у овом рату претстављају поучне примере дејства по суровој зими, високом снегу и јако пошумљеном терену, испресецаном мноштвом језера. Вешто користећи ове изванредно тешке услове, Финци су успели да се супротставе бројно далеко надмоћнијим и боље наоружаним совјетским трупама, при чему су њихови лакоскијашки одреди постигли изванредне резултате. Совјетско врховно командовање извукло је из овог рата многобројна искуства уз општу оцену да Црвена армија није била спремна за рат. Зато је предузета хитна реорганизација целокупних оружаних снага.

Препад на Норвешку и Данску (VI поглавље), који претставља класичан пример агресије, извршене једновремено на фронту од преко 2.100 км (са 14 поморских и 6 ваздушних десаната), ангажовањем 10 дивизија са преко 1.000 авиона и 270 бродова, претстављао је веома смео и ризикантан подухват којим су Немци изненадили не само своје непријатеље већ и војне стручњаке целог света. Но, заузимање Норвешке, и поред великих политичких и стратешких користи, имало је за Немачку и извесних штетних последица. Пре свега, немачка ратна морнарица је претрпела велике губитке (3 крстарице, 10 разарача и 8 подморница), што јој је доцније операције јако отежавало. Велика Британија је 10 маја 1940 посла Исланд и на тај начин Немцима опет затворила пролаз за Атлантук. Поред тога, овај препад на Данску и Норвешку изазвао је револт целог слободољубивог света, а у Норвешкој је дошло до стварања покрета отпора, услед чега су Немци били приморани да тамо ангажују око 300.000 војника у току Другог светског рата. Ово поглавље је обрађено веома детаљно и документовано, тако да пружа довољно података за студију и анализу ових интересантних операција. Објективно су изложене немачке успешне операције код Нарвика, Тронјема, Бергена, Ставангера, Егерсунда, Кристијансунда, Арендала и Осла, као и англо-француске код Намзоса, Онделснаса и Нарвика, при чему је, за разлику од обраде осталих операција, приказан и рад појединих баталјона и група. С обзиром на овакав метод и степен обраде рата у Норвешкој, закључци су врло убедљиви, јасни и документовани. Можда је требало детаљније изнети рад норвешке Врховне команде, као и рад команди појединих дивизија, али су о томе недостајали званични норвешки подаци.

О операцијама на Западном фронту постоји многобројна литература као и неке званичне публикације, али сав тај материјал није давао све потребне елементе за правилно схватање узрока онако брзог слома Холандије, Белгије и Француске 1940 године, који је обрађен у VII поглављу ове књиге. Насупрот иностраним, наши аутори су успели да пруже не само војнички добро обрађен, умешно компонован и добро документован опис рата 1940, већ су на основу критичке анализе и објективне оцене изнели убедљиве податке о узроцима тешког француског пораза. Овај би одељак био много потпунији да су нешто детаљније обрађене врло поучне и интересантне операције на Алпима, где је слаба и недовољно опремљена француска Алписка армија успела да задржи неколико пута надмоћније италијанске снаге. Но, и поред тога може се рећи да је овај одељак у целини врло добро обрађен, а у закључку су изнета врло интересантна запажања и мишљења о обостраним ратним доктринама, о улози сталне фортификације, о ратним припремама итд., а нарочито о употреби оклопних, ваздухопловних и ваздушнодесантних јединица.

Мада ово дело, које је намењено ширем кругу читалаца, даје општи пресек прошлог рата, писци су сасвим оправдано у појединим поглављима дали и нешто више података о видовима и родовима који су имали пресудну улогу у даном моменту. Тако су при обради *Битке за Велику Британију 1940—1941* (VIII поглавље) пружени многобројни подаци о ваздухопловној бици за британска острва која је трајала од 25 јуна 1940 до 22 јуна 1941, — који ће нарочито интересовати ваздухопловне стручњаке. После слома Француске, у јуну 1940, Немци су имали 157 дивизија (од којих 139 пешадиских, 10 оклопних, 7 моторизованих и 1 коњичку) са око 3.500 авиона, док Велика Британија у то време није била спремна за одбрану. Немачкој инвазији се једино могла супротставити надмоћна британска флота и бројно слабије ваздухопловство, али, пошто се Хитлер није смео одлучити за инвазију, ова битка је до краја бивена само помоћу ваздухопловних снага.

Обрада *операција у Африци и на Средоземљу* (поглавље IX) није спроведена у истом степену. Док су географско-стратегиски положај и значај Средоземља, карактер и подела афричког рагишта и операције у Источној Африци обрађени врло детаљно, документовано и прегледно, дотле су операције у Северној Африци и на Блиском Истоку (нарочито прва италијанска офанзива и операције у Сирији) изнете много краће и недовољно документовано за британску страну. Овде треба нарочито истаћи да је дато довољно простора обради партизанског покрета у Етиопији, при чему је изнет и његов допринос коначном ослобођењу земље и победи над италијанским фашизмом.

Писци су потпуно правилно поступили што су најдетаљније и најпотпуније обрадили *Рат на Балкану 1940 и 1941* (X поглавље), који је за нас најинтересантнији и најважнији. При обради *Агресије Ита-*

лије на Грчку (стр. 363) само су укратко изнети развој итало-грчких односа, узроци овог рата, обостране припреме, планови и снаге, док је у I поглављу изнета агресивна политика италијанских фашиста, нарочито према Балкану. Италијанска агресивна политика према Грчкој, која је почела још 1923 године када су Италијани покушали да заузму острво Крф, стално се пооштравала и проширивала. Када су Италијани, априла 1939, насилно окупирали Албанију, било је јасно да су тиме себи обезбедили полазну основицу за даљу агресију на Грчку и Југославију. Да би се видело и оценило какве су мере за своју одбрану предузеле Грчка и Југославија, требало је обрадити сва ова и друга збивања из којих би се могли документовано видети политички и економски односи између Италије и балканских земаља.

Грчке припреме, планови и снаге обрађени су тачно и потпуно, док се то не може рећи и за италијанске планове, припреме и снаге, који су обрађени на основу незваничних публикација и Папагосовог дела *Грчка у рату 1940/1941*, а само делом и на основу званичних италијанских издања.

Ток италијанских офанзивних операција од 28 октобра до 14 новембра и грчке противофанзиве од 24 новембра 1940 обрађени су врло добро, тако да пружају све потребне елементе за анализу ових операција. Нарочито су добро и детаљно обрађени рад артиљерије и борбе по снегу и на планинском земљишту.

Политички и војнички догађаји на Балкану од почетка Другог светског рата до априла 1941 обрађени су документовано, али са извесном дозом опрезности у критичким анализама догађаја. Детаљније је обрађен *27 март и улога КПЈ у мартовским догађајима 1941*. Овде треба посебно истаћи да је Војноисториски институт прибавио оригинална документа о фашистичким припремама за напад на Југославију, а нарочито операционе дневнике немачке 12 и 2 армије, те је имао могућности да документовано и детаљно обради како немачко-италијанске припреме за напад на Југославију, тако и ток операција. Да би се добио прави увид у обострани однос снага, боље би било да је он дат у виду упоредних прегледа (са стањем на дан 6, 10 и 17 априла 1941) који би показали јачину, састав, наоружање, број авиона, топова, тенкова итд. Југословенско-грчки односи и припреме за одбрану земље од агресије, нарочито критичних мартовских дана 1941, сматрамо, такође, да нису довољно детаљно изнети — чак ни у обиму у коме их је маршал Папагос изнео у своме делу *Грчка у рату 1940/41*.

При обради операција бивше југословенске војске, у предговору дела читалац је упозорен на могућност извесних непотпуности, па и нетачности, мада су ове операције у основи изложене објективно, логично и убедљиво, према расположивим документима који су одмах после рата марљиво прикупљени. Можда је могло да се нешто више простора да излагању рада артиљерије, инжињерије и позадинских установа, па макар и на рачун ваздухопловства коме је

дато превише простора. Требало би проверити извесне податке о раду појединих дивизија, на пример, о дејствима дивизија 3 армије, односно десне колоне Косовске дивизије, која изгледа да није била стигла чак до Скадра, итд.

Операције у континенталној Грчкој обрађене су нешто краће, али, ипак, повезано, сређено и прегледно. За детаљније проучавање ових операција сада постоји и званична публикација о раду аустралиских и новозеландских снага које су дејствовале под командом британског генерала Вилсона. Насупрот томе, операција на Криту обрађена је веома детаљно и документовано на основу обостраних докумената и публикација живих учесника. Па ипак, и поред наведених недостатака, мора се констатовати да је у овом делу документовано обрађен Рат на Балкану 1940 и 1941, што претставља велики допринос за изучавање војне историје, наше и наших савезника.

Операције на Атлантику, које су обрађене у XI поглављу, рађене су на основу британских званичних публикација, тако да се јасно види да су занемарени немачки званични извештаји. Можда би за читаоце било интересантније, а верујем и поучно, да су у напоменама, испод текста, дати и подаци из званичних извештаја немачке Врховне команде, из којих би се видело колико су они били пропагандни и нетачни, нарочито у погледу потапања, заробљавања, обања авиона, уништавања тенкова итд.

Последње (XII) поглавље садржи *закључак о првом периоду Другог светског рата*, који унеколико допуњава претходна поглавља, а нарочито она у којима су поједина питања била изостављена или недовољно обрађена, као: *војне доктрине зараћених земаља, њихова стратегија, ратни напори, резултати, успеси и порази. Овде су првильно истакнути улога југословенских народа у антихитлеровској коалицији и њихов допринос даљем вођењу рата, без обзира на то што је њихова војска показала неочекивано слаб отпор у априлу 1941.*

Техничка обрада књиге и стил су врло добри. Књига има 23 скице у три боје, које су врло прегледне и погодне распоређене по целој књизи, што умногоме олакшава праћење догађаја при читању. Посебно треба истаћи регистар имена и појмова, који омогућава брзо налажење свих потребних података: о политици и економици појединих држава, јачини, саставу, распореду и груписању снага; о току операција, о важнијим биткама, појединим политичким личностима, војним командантима итд.

Према свему изложеном, и поред наведених недостатака и слабости, које су неминовне за први рад ове врсте, ова I књига *Другог светског рата* претставља велики допринос изучавању историје прошлог рата. Користећи архиву Војноисториског института, као и многобројне званичне и приватне публикације, писци су настојали да што верније, објективније и поучније прикажу овај први период Другог светског рата, у чему су, по нашем мишљењу, потпуно успели.